

**AUGUST PI I SUNYER
I LA GESTACIÓ DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA**

MOISÈS BROGGI

Membre Numerari de la Reial Acadèmia de Medicina

En aquesta celebració de l'homenatge a August Pi i Sunyer amb motiu del centenari de la seva naixença ens pertoca a nosaltres parlar sobre la seva gran labor en pro de la renovació universitària, així com sobre la seva actuació incessant contra el marasme que imperava a la vella Universitat i contra les seves estructures desfasades. Ens referirem també a com fou assolida la nova Universitat, que brillà amb gran esclat en el negre cel del nostre firmament, just el temps per a demostrar el molt que es podia aconseguir.

August Pi i Sunyer forma part d'una família molt arrelada per tots costats al nostre país, molt lligada sobretot a les terres altes del vell Empordà i que presenta la característica d'un alt nivell mental dels seus components, que es va mantenint a través de les generacions, la qual cosa, si bé es veu alguna vegada, no és fet d'observació freqüent.

Els seus oncles materns foren els germans Sunyer i Capdevila, metges cèlebres, publicistes famosos, polítics avançats i col·laboradors assidus d'aquesta Reial Acadèmia; un d'ells fou fundador de la Universitat de Montevideo.

El seu pare, Jaume Pi i Sunyer —tenia els mateixos cognoms, puix que es maridà amb una cosina germana— fou catedràtic de Patologia General i desenvolupà com a professor una tasca extraordinària, creant una escola que té molta transcendència en la vida cultural del nostre país. Amb els migrats mitjans de què disposava organitzà un petit laboratori annex a la càtedra, situat a les golfes d'aquest mateix edifici, on practicà la recerca i l'experimentació, seguint de molt a prop les petjades dels grans investigadors francesos. Allí s'estudiaven els bacteris al microscopi i es cercaven nous mitjans de conreu per a poder-les estudiar i classificar millor, ja que moltes d'elles acabaven de ser descobertes. En ell s'acollí Ramon Turró, que aviat es convertí en col·laborador íntim de gran eficiència. Quan Cajal vingué a Barcelona s'aplegà també en aquest petit oasi per a realitzar els seus estudis

histològics, que arribaren a la descoberta de la neurona. Com podem veure, tant des del punt de vista científic com docent, la talla de Jaume Pi fou realment extraordinària; malauradament morí aviat, quan August iniciava tot just els estudis de medicina. La seva influència fou, però, decisiva, puix que li transmeté íntegra a través de Turró, que dirigí els seus passos durant força temps, talment com si fos un segon pare.

D'altra banda, els seus fills han sobresortit notòriament en llur camp d'acció —la biologia i la química—; el més jove és l'actual Conseller de Cultura de la nova Generalitat. Pel que fa als germans, Santiago ha estat un fisiòleg eminent, professor de cinc universitats. Carles, un dels batlles de més digna memòria que ha tingut Barcelona i així mateix els col·laterals; la llista és inacabable de personalitats destacades en les ciències, les lletres, la política, etc., que formen una vertadera nisaga en el món de la cultura.

A August Pi les coses no li foren fàcils. Perdé el pare als setze anys i la mare als vint-i-sis i topà amb grans dificultats i contratemps, sobretot econòmics i de salut; la tuberculosi feia estralls a la seva família i ell mateix es trobà aviat afectat per aquesta malaltia. Cursà els estudis ràpidament: als vint anys era metge, als vint-i-un doctor i als vint-i-cinc catedràtic. Influït com estava pel record del seu pare i els seus contactes amb la Facultat, coneixia molt bé els problemes universitaris i sabia també que les causes de l'estat llastimós en què és trobava la Universitat derivaven del mateix bastiment o estructura amb què se l'havia forjat.

En efecte, quan el 1842 quedà reconeguda la Universitat de Barcelona, després d'haver estat clausurada des del 1714, depengué exclusivament del govern de Madrid, passant a ser una de les nou universitats de segona categoria d'Espanya, completament separada de tot focus de cultura local i supeditada en tot al govern central, que imposava sempre la seva pròpia concepció universitària. Es creà l'escalafó i es considerà el catedràtic funcionari de l'estat, amb tots els drets actius i passius. Aquesta Universitat «amb professors rutinaris, aules grises i textos anacrònics» no era evidentment la que necessitava el nostre país. Era feta amb tots els atributs i defectes per a mantenir-la al nivell de les altres universitats provincianes, limitada a vegetar i condemnada a no brillar amb llum pròpia.

Això no obstant, a la Universitat de Barcelona hi havia inquietud, ja que alguns dels professors que s'hi havien incorporat —malgrat trobar-s'hi forasters— pugnaven per crear centres d'estudi i d'investigació, si bé sempre topaven amb la mateixa estructura legal, que en nom de l'uniformisme feia impossible tota iniciativa i condemnava la Universitat a no adaptar-se als avenços pedagògics moderns, amb gran descon-

tent per part dels alumnes i dels dits professors, entre els quals cal esmentar, a més de Jaume Pi, Giner i Partegàs, Bartomeu Robert, Miquel Fargas i també al mateix professor de fisiologia Coll i Pujol.

Quan August Pi acabà els estudis, al tombant entre les dues centúries, s'està produint al nostre país un d'aquells fenòmens històrics difícils d'explicar, però que representen un desig col·lectiu d'avenç i de superació, manifestat en tots els ordres; hom cerca i troba noves formes d'expressió en les més diverses manifestacions espirituals; tant en pintura com en música, literatura i arquitectura sorgeixen grans personalitats que encapçalen el moviment de «la renaixença o del modernisme català». Al costat d'això, o més ben dit per sobre de tot, perquè ho abraça tot, es crea un incontenible moviment de masses que en nom del catalanisme repercuteix en polítics i en tots els altres aspectes. Això penetra també en el recinte tancat de la Universitat i hi produeix fortes ressonàncies, sobretot entre els estudiants, que es revolten sovint i per motius de vegades trivials. «Jo recordo —ens conta Pi i Sunyer— que, quan estudiava, els estudiants varen fer una magna manifestació que partí de la Universitat, passà pel carrer de Corts i baixà per la Rambla. Els estudiants cobrien els caps amb barretines.» Aquí veiem la nota de catalanitat que esdevindrà l'exponent inseparable de tots aquests moviments en pro del millorament de la Universitat i de tota la vida catalana. August Pi hi participà entusiàsticament i quan encara no havia finit els estudis el veiem col·laborant en el periòdic «Joventut», òrgan de la joventut intel·lectual catalana de l'època. En un article titulat «La investigació científica a Catalunya» diu: «Cal en aquestes condicions crear esperits forts que emprenguin amb empena la tan necessària revolució, així com crear entusiastes, que amb la suficient potència cerebral i volitiva puguin alçar l'ànima de tot un poble.» En una conferència pronunciada posteriorment a l'Ateneu s'expressa de la manera següent: «Si la Universitat de Catalunya no és catalana es fa un òrgan d'assimilació. I això ho veié clar aquell rei polític, Felip V, que creà una Universitat a la seva imatge —la Universitat de Cervera—, que també fracassà, perquè no s'assentava sobre l'esperit d'un poble, però que amb tot tingué una mort difícil.»

«Una Universitat aliena a l'esperit d'un poble té més força que cap exèrcit d'ocupació. Encara que no es vulgui, encara que els homes que hi vinguin no ho volguessin, serà sempre un òrgan de conquesta i d'opressió. Els nostres amics de la resta d'Espanya, els que hi veuen clar i els que se senten generosos no han de voler que la Universitat de Barcelona sigui un instrument de coacció; això seria una vergonya per a la Universitat espanyola.»

«És segur que l'esterilitat de la nostra Universitat, ultra les causes generals d'esterilitat de la Universitat espanyola, té per causa específica el seu esperit no català. Tinguem en compte que durant molts anys la llengua catalana ha estat curosament proscribida de la nostra Universitat.»

A l'any 1903, en aquest ambient i impulsat per aquestes idees, es reunia el primer Congrés Universitari Català, organitzat i realitzat pels mateixos estudiants enmig d'un gran entusiasme. L'Ajuntament els cedí el palau de Belles Arts per celebrar les sessions. En el llibre d'actes hi ha un prefaci que diu: «La grandor i esplendor d'un poble està en proporció del seu nivell intel·lectual. Els pobles basats en conquestes, hegemonia comercial i manteniment d'exèrcits són pobles transitoris, que cauen al més petit trontollament, mentre que els que es fonamenten en el cabal de llur saber i en la cultura de llurs conciutadans duren i romanen. Per això, quan un poble vol renéixer, deu atendre abans de tot a la vida del seu esperit, assolint una veritable cultura intel·lectual, i això cal aconseguir-ho per mitjà de la Universitat.» Insisteix després sobre la necessitat de deslliurar les universitats de la tutela centralista que sofreixen i acaba amb una frase de Torras i Bages: «Lo dia que la Universitat sigui catalana començarà la renaixença de Catalunya.»

Les conclusions més interessants es refereixen, a més del règim d'autonomia i la llengua, a les modificacions dels plans d'estudi a criteri de les Facultats, a la provisió de professors per nomenament i votació, així com a la conveniència de nomenar també els agregats per nominació directa, mentre que aconsellen l'oposició per proveir les places d'ajudants, com a primer graó de la docència.

Entre altres nombrosos punts creiem dignes de menció el tema cinquè sobre «Divisió territorial universitària», en el qual el ponent, Joaquim Sans i Oliveras, alumne de l'Escola d'Enginyers, president del Centre Escolar Catalanista, propugna una universitat oberta a totes les forces culturals vives del país. Segons ell, s'haurien de crear centres comarcals dependents directament de la universitat, que exercirien un cert control o assessorament sobre l'ensenyament primari, a càrrec dels municipis, i que a més haurien de sostenir escoles destinades a desenvolupar estudis relacionats amb les riqueses naturals de les contrades (agrícoles, ramaderes, industrials o mineres) amb l'objecte d'incrementar el nivell tècnic, així com l'explotació racional de les dites riqueses naturals.

Aquest primer Congrés universitari, que fou vist amb menyspreu per molts i qualificat de pueril i d'ingenu, fou el vertader punt de partença de tot el moviment que condueix a la reforma universitària, que culminarà en l'obra del Patronat.

En aquest Congrés August Pi i Sunyer no hi pogué intervenir d'una manera directa. Tenia aleshores 24 anys, havia acabat els estudis, presentat la memòria doctoral i es preparava per les oposicions a càtedra quan presentà una hemoptisi que l'obligà a apartar-se temporalment de la vida activa. A l'any següent, obtenia la càtedra de fisiologia de Sevilla, on començà la seva labor docent. Tres anys després, el 1907, retorna a Barcelona i treballa al Laboratori Municipal al costat de Ramon Turró, on publica els primers treballs sobre immunitat, que es fan ràpidament famosos. Les descobertes es van succeint i el seu nom esdevé internacional. Es crea en el Laboratori del Parc un curs permanent de fisiologia general en el qual es porta a cap un ensenyament pràctic que complementa el de la Facultat i al qual s'hi avenen el degà i el mateix professor de fisiologia, doctor Coll i Pujol. El 1914 entra a la Facultat com a professor auxiliar i a l'any següent com a titular per jubilació de Coll i Pujol. Poc després, el 1916, aconsegueix una subvenció de la Mancomunitat catalana per sostenir un Institut de Fisiologia annex a la càtedra, on podria prosseguir la tan necessària labor experimental i de recerca. Així és com Pi i Sunyer pogué regentar una càtedra en condicions òptimes; al costat de l'ensenyament teòric podia realitzar el pràctic i l'experimental, amb mitjans suficients i amb una biblioteca especialitzada, que s'anava enriquint en el curs del temps.

Cal reconèixer que si tot hagués funcionat com la càtedra de fisiologia no calien gaires reformes universitàries, ja que era difícil superar els seus funcionament i eficàcia. Però es tractava d'un fet totalment excepcional d'ingerència d'un altre centre de cultura —en aquest cas la Mancomunitat— dins el recinte hermètic de la Universitat. Fet insòlit, que anava contra el mateix esperit de la vella Universitat, però que en aquest cas va ésser estranyament tolerat i la cosa pogué marxar, si bé amb gran esforç per part dels dirigents, que hagueren de salvar moments crítics importants, derivats sobretot dels canvis polítics.

Així és com durant molts anys la càtedra de fisiologia es convertí en exemple viu davant de tothom del que podia esdevenir la Facultat i tota la Universitat si es trencava amb les normes inhibidores del centralisme i s'obrien les portes a l'exterior. Això era un exemple i un estímul constant per a tots aquells que desitjaven de debò una transformació del clima universitari. Aquesta fou la gran tasca que portà a cap August Pi i Sunyer en aquella època, producte de la seva poderosa voluntat al servei de la docència.

En acabar la Primera Guerra Mundial es produí arreu un moviment d'esperança i de renovació, que cristallitzà a la Universitat amb el Segon Congrés Universitari. Aquesta vegada no se'l podia qualificar de manifestació romàntica i pueril d'uns estudiants inquiets puix que hi parti-

cipaven, al costat dels estudiants, una selecta representació del professorat universitari i d'altres intel·lectuals extrauniversitaris.

En aquest Congrés es treballà de debò i s'emprengué en detall la redacció d'un estatut d'autonomia universitària en tota la seva extensió i complexitat. Els nombrosos problemes foren plantejats i discutits en forma de temes dividits en tres seccions. La primera versava sobre el sentit de l'autonomia, amb especial referència a la seva part econòmica, sobre les autoritats acadèmiques i el govern de la Universitat. La segona sobre ensenyament; comprenia vint-i-sis temes en els quals s'estudiava l'organització dels estudis en les diferents Facultats i Escoles, el nomenament de professors, exàmens i organització de clíniques, laboratoris, seminaris, tallers i biblioteques. La tercera comprenia quatre temes, tots ells sobre estudiants: drets, beques, deures i casa d'estudiants.

En les conclusions d'aquest important Congrés, a més de les referents a la unitat de la cultura catalana i a la necessitat que cessés el divorci entre les institucions extra i intrauniversitàries, hi trobem molts punts que queden perfectament definits, com són les proves de conjunt en lloc dels exàmens per assignatures, l'establiment de proves d'ingrés amb selectivitat a l'entrada, restriccions en els trasllats de matrícula, increment de l'ensenyament pràctic i la necessitat d'augmentar el nombre d'ajudants, fins arribar a un professor per un màxim de quaranta alumnes. Múltiple jerarquia del personal docent, amb nomenament directe en uns casos i per concurs en altres, amb o sense oposició. En principi, la selecció es faria cridant a la Universitat aquells homes de prestigi consagrats per llur història i llur obra, deixant les proves per proveir els primers graus o quan es presentessin dubtes. En resultà per tant un veritable pla ordenador de la Universitat, en el qual August Pi i Sunyer intervingué molt activament, sobretot en l'elaboració de les conclusions, que constitueixen un vertader reglament que comprèn gairebé tota la problemàtica universitària, incloent-hi molts detalls sobre el funcionament.

Després del Congrés, August Pi llegí un missatge davant l'Assemblea de la Mancomunitat, presidida per Puig i Cadafalch, en el qual es demanava, d'una banda, auxili material i, d'una altra, el suport polític necessari per activar l'autonomia.

El projecte d'Estatut es va distribuir profusament entre els professors universitaris, els intel·lectuals i els que exercien professions liberals. L'ambient s'havia remogut i a Catalunya s'havia plantejat de fet el problema universitari en tota la seva amplitud. La Universitat deixà de ser el tranquil reducte burocràtic d'abans i començaren al seu interior les discussions, s'organitzaren curssets, seminaris, conferències i tre-

balls d'investigació, que es feien al marge dels cursos oficials, i sobretot es dibuixava una marcada divisió dels components del claustre, entre un grup actiu i un altre tendent a la immobilitat.

A l'any següent —1919— el moviment autonomista es comunicava amb la resta d'Espanya, on es parlava també de reforma universitària. Aquest estat d'opinió fou recollit pel ministre César Silió, que el concretà en un decret d'autonomia general dirigit a les diferents universitats espanyoles. Cada universitat havia de presentar un Estatut i el Ministeri havia d'aprovar-lo. A Barcelona, a la sessió del 17 d'abril de 1919, August Pi va presentar personalment el mateix projecte elaborat en el Segon Congrés. «Vaig tenir l'honor de presentar —diu ell mateix— davant del claustre, com a vot particular, l'estatut del Segon Congrés Universitari Català, firmat per tots els demés professors que hi havien pres part. Aquest vot particular no va tenir la fortuna de prosperar i va ser rebutjat per una gran majoria.»

En aquesta ocasió es revela clarament el gran enemic de totes les reformes universitàries, que no es més que la inèrcia i l'esperit de rutina de la majoria dels components dels claustres. Després d'inacabables i fútils discussions i d'injustificats ajornaments es va produir un canvi de ministeri i el successor, un tal Prado Palacios, va suspendre radicalment el camí de l'autonomia i tot tornà més o menys a l'estat anterior.

No es pot negar que el projecte de Silió era ampli, ambiciós i ben intencionat, però com sempre el millor és enemic del bo. En realitat aquí, a Catalunya, la reforma universitària interessava a tothom, a tothom menys a una majoria del claustre universitari. A Madrid també hi havia una minoria de professors que maldaven per millorar l'ensenyament a través d'un règim d'autonomia, però res més; a la resta del país ni això, la indiferència era total i no hi havia el més petit interès que es produïssin canvis, cosa que no ens ha d'estranyar donades les característiques del sistema sota el qual funcionava la universitat des que fou instaurada. Segons aquesta reglamentació, els professors, que havien estat nomenats pel sistema de les oposicions, eren inamovibles i posseïen totes les prerrogatives. Molts d'ells havien efectuat les dites oposicions poc després d'acabats els estudis i és natural que no veiessin amb bons ulls el que aquelles places, que tant d'esforç havien costat, haguessin de ser compartides amb altres persones nomenades directament pels seus mèrits. Era realment difícil que la majoria entenguessin que la millora de la Universitat requeria un canvi total del dit sistema.

Així és com fracassà el projecte de Silió i es malbaratà l'avinentsa que se'ns presentava de posar en pràctica immediata les conclusions del Segon Congrés Universitari Català.

Poc després, a l'any 1923, s'instaurava la dictadura militar i la Universitat tornava a submergir-se en la vida latent d'antany. August Pi a la seva càtedra i a l'Institut de Fisiologia seguia impartint l'ensenyament pràctic, fomentant la investigació i l'experimentació i donant exemple d'eficàcia docent als altres professors, que veien en ell un model a seguir dins les circumstàncies adverses imperants.

En plena dictadura es formulà per part del rectorat una denúncia de catalanisme contra alguns dels millors professors de la Facultat, especialment contra Pi i Sunyer i la seva escola. De Madrid fou enviat un inspector, amb l'objecte d'informar al poder sobre la veracitat de les acusacions; cal dir que en aquell moment tots els professors, catalans i no catalans, llevat de molt rares excepcions, es posaren incondicionalment al costat de Pi i Sunyer. L'inspector, que es comportà molt noblement, desvirtuà l'acusació i quedà vertaderament impressionat per l'organització i la tasca que es portava a terme a l'Institut de Fisiologia. Del seu informe en resultà la destitució del rector i la seva substitució per Eusebio Díaz Morera, d'actuació ponderada i senyorrívola.

Durant aquells anys s'incorporaren a la Universitat Antoni Trias, els germans Xirau i Joaquim Balcells, elements molt actius que jugaren un gran paper en la implantació de la reforma.

En caure la dictadura i proclamar la República es nomenà tot seguit per part de la Generalitat un Comissariat que havia de regir la Universitat, en el qual, al costat d'August Pi, s'hi trobaven Enric Soler i Batlle, Eduard Fontserè, Jaume Serra Húnter i Josep Xirau, que redactaren un projecte d'Estatut derivat d'aquell del Segon Congrés. Marcellí Domingo, aleshores ministre d'Instrucció, autoritzava l'ensenyament en català i confirmava els nomenaments fets per la Generalitat.

Aquest va ser el primer pas vers la reorganització universitària i mentre a Madrid es debatia l'Estatut de Catalunya, en el qual es demanava el traspàs total dels serveis de cultura, aquí ja es transformava l'esperit dels estudis i els mètodes d'ensenyament. El català era adoptat com a llengua normal en moltes classes i sobretot s'incorporaren a les càtedres de nova creació nombrosos valors de la ciència catalana, la majoria dels quals es trobaven allunyats de la Universitat. Tot quedà preparat de tal manera que quan arribà el desitjat Estatut i es nomenà el Patronat que havia de regir la Universitat, aquesta funcionà immediatament d'una manera admirable i August Pi i Sunyer, ara des del Patronat, continuà ocupant-se intensament d'aplicar la reforma.

Aquesta Universitat modèlica, sobre la qual no insistirem perquè serà objecte d'un altre estudi que tindrà lloc a la mateixa Universitat,

tingué —com hem dit al començ— una vida efímera però suficient per a demostrar plenament que l'entusiasme i la voluntat d'uns pocs poden realitzar el miracle de transformar una universitat arcaica i gairebé morta en molts aspectes en un organisme ple de vida i d'immenses possibilitats.

Aquesta fou la gesta que efectuà August Pi i Sunyer, al costat del grup que l'acompanyà. Fou una lluita sense treva, a la qual dedicà un gran esforç i una gran part de la seva vida, i que després d'haver assolit el resultat en rebé com a premi la persecució i l'exili. Després, malgrat que tingué la sort de ser acollit generosament a Venècia, on foren reconeguts els seus mèrits i se li reteren els honors que aquí se li havien negat, les seves despulles estan soterrades en una terra llunyana que no és aquella dels seus avantpassats que ell tant havia estimat. El record de la seva obra, però, el sobreviu i romandrà per sempre entre nosaltres com una guia en la llarga lluita pel millorament de la Universitat i sobretot en la lluita inacabable contra la incomprensió i la rutina.